

Erol Güngör'e Göre İslam'ın Bugünkü Meseleleri¹

Türkiye'nin son yüzyılına bakıldığında özellikle kültür çalışmalarında milliyetçi muhafazakâr çerçevesinde ilk akla gelen isimlerden, sosyal psikolojinin öncü ismi Prof. Dr. Erol Güngör² olacaktır. Gerek kendi telif ettiği eserleri gerekse tercümeleri ile son yüzyılın Türk mütefekkirleri arasında olan Erol Güngör'ün İslam'ın Bugünkü Meseleleri adlı eseri, İslamiyet'in modern dünya karşısında bulunduğu konum üzerinde güncel bir analiz sunmaktadır. Bu çalışmanın konusu "İslam'ın Bugünkü Meseleleri" adlı eserde müellifin işaret edilen problemleri ve çözümleri değerlendirmektir. Çalışmanın amacı ise Erol Güngör'ün tüm çalışmalarını genel bir incelemeye tabi tutmak değil İslam'ın bugünkü meseleleri adlı eserinde işaret ettiği problemleri ve bu problemlerin günümüz Müslüman dünyasına söylediklerini din sosyolojisi bilimi ışığında değerlendirmektir. Bu minvalde ilk bölümünde Erol Güngör'ün fikir dünyası; bulunduğu siyasi ve kültürel çağın düşünce zemini ve eserlerinden bahsedilecektir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ise İslam'ın Bugünkü Meselelerinde ele aldığı başlıklar ve mevzu bahsedilmiş meseleler üzerinde durulacaktır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi olarak doküman analizi kullanılmıştır.

Erol Güngör'ün Düşünce Dünyası ve Literatür

Düşünce insanlarının yetiştirilmesinde hem yaşadıkları çevre hem de ülkelerinin etkisi önemlidir, ayrıca diğer düşünürlerin de etkisi kaçınılmazdır. Erol Güngör'ün lise yıllarından beri ilgi duyduğu Türk- İslam tarihi çalışmaları o yıllardaki düşünce dünyasını ve yazım serüvenini şekillendirmiştir. Güngör'ün Kırşehir'de doğup üniversite eğitime kadar burada yaşaması; gençlik yıllarını Bektaşî geleneğin yaygın olduğu bir sosyal hayatın içinde geçirse dahi ailesinin Sünni medrese geleneğini sürdüren bir tutuma sahip olması, Güngör'ün düşünce dünyasını İslami temayüllere ılımlı inşa etmesini sağlamıştır (Bölükbaşı- Şan, 2019, 238). Erol Güngör'ün gençlik dönemi yazılarında döneminin isimlerinden farklı olarak gerek politik gerek gündelik

¹ Süeda Nur Uygun, ASBÜ, İslami Araştırmalar Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri (Din Psikolojisi) Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi | suedanur.uygun@outlook.com | 0000-0003-3966-8510

² Erol Güngör, 25 Kasım 1938'de Kırşehir'de doğdu. İlk olarak hukuk eğitimine başladı, ancak daha sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne geçti. Psikoloji alanında akademik kariyerine başladı ve Sosyal Psikolojiye önemli katkılarda bulundu. ABD'de sosyal-psikolog Kenneth Hammond'un yanında çalıştı. Daha sonra Türkiye'de sosyal-psikolojiyi önemli bir disiplin haline getirdi. Ayrıca devlet komisyonlarında görev aldı ve 1982'de Selçuk Üniversitesi rektörü olarak atanana kadar akademik çalışmalarına devam etti. 1983 yılında vefat etti.

meselelerde kültürel süzgeçten geçmiş tarihi ve sosyal etkileri de barındıran soğukkanlı bir kalem görülmekteydi. Erken yaşlarda öğrendiği Osmanlıca-Türkçe bilgisi, yazılarında kültürel zenginliğe vesile oluyordu. Üniversite eğitimine ise hukuk fakültesinde başlayan Güngör, hocası Fetih Gemuhluoğlu tarafından Mümtaz Turhan'la tanıştırdıktan sonra hocalarının etkisi ile Edebiyat Fakültesi Felsefe bölümüne geçiş yaptı. Erol Güngör, en çok etkilendiği ve aynı zamanda hocası olan son dönemin Türk düşünürü ve sosyal bilimcisi Mümtaz Turhan'ı "Hayatımda bir dönüm noktası olan ve bana bir baba yakınlığı gösteren büyük bir insan" olarak tanımlamıştır. Erol Güngör'ün fikir çerçevesini önemli ölçüde etkileyen kişilerden biri de Ziya Gökalp'tir. Özellikle Gökalp'in kültür ve medeniyet ayrımı ile Türk Milliyetçiliği konularındaki görüşleri Güngör'ü etkilemiştir. Ara sıra Gökalp'i tenkit ederek özellikle Türk Tarihi'nde Osmanlı'ya vermediği öneme dikkat çekmiş, ancak Türk Milliyetçiliği alanındaki katkılarına daima saygı göstermiştir. Ayrıca, milliyetçi ve muhafazakâr görüşlerin şekillenmesinde büyük katkısı olan Dündar Taşer de Güngör'ü etkileyen önemli bir figür olmuştur (Doğan, 2018,18-20).

Güngör'ün düşünce dünyasını anlayabilmek için ülke içi sosyo-kültürel olaylara; ülkenin bulunduğu coğrafyanın genel gidişatına da bakılmalıdır. Türkiye'nin 1970-80 yılları arasında bulunduğu siyasi sağ sol çekişmesi; yükselen milliyetçi muhafazakâr ve komünist sol tansiyonu; Arap ülkelerindeki iç karışıklıklar özellikle petrol sonrası gelişen ekonominin gidişatı ve bunlar karşısında Müslüman kimliğinin uğradığı değişim; İran İslam Devrimi gibi coğrafi gelişmeler de değerlendirilmeye katılmalıdır. 1961 yılında üniversiteden mezun olan Güngör akabinde Mümtaz Turhan'ın kürsüsünde asistanlığa başlarken sosyal psikoloji alanına yönelmiştir. 1965 yılında eğitim için gittiği ABD ise bu alanda kendisini geliştirmesine ve farklı bakış açıları kazanmasını sağlamıştır. O dönemde batı medeniyetlerinde etkin olan Marksizm'in toplumsal yankılarını da yakinen görebilmiş; karşıt savlarını gerek eserlerinde gerekse benzer minvaldeki eserleri tercüme ederek geliştirmiştir. Doğup büyüdüğü aile ve eğitimlerinin de etkisiyle İslamiyet'in toplum üzerindeki medeniyet şekillendirmesine ünsiyet duyan Güngör çalışmalarında da bu hususlar üzerinde durmuştur (Yavuz, 2014, 61). Bu dönemde ülke içinde siyasi ve kültürel çalkalanmalar da yaşanmaktaydı. Milliyetçilik yeniden tanımlanırken dönemin Türk aydınları da gündemi takip etmekteydi. Bir kesim Türk milliyetçiliğini sağ muhafazakâr Türkçülükle ilişkilendirirken bir kesim de sol Türk milliyetçiliğini savunmaktaydı. Bu

noktada öncelikle Güngör’ün aydın tanımına bakılmalıdır. Zira Güngör’ün kültür ve medeniyet tasnifinde önemli bir yer tutmaktadır.

Güngör’e göre aydın kişiyi -ki Güngör genel olarak Münevver terkihi kullanmaktaydı- diğerlerinden ayıran da eğitim düzeyleri idi. Güngör, “Münevver kelimesi bizde olduğu gibi Batı dillerinde de çok defa kıymet hükümleriyle karışık muğlak bir mana taşır. Erzurumlu bir gazetecini bize anlattığına göre, Türk köylüsü münevver kelimesini kendine yakın olan okumuşlar için kullanmaktadır, yabancı bir tavır ve eda sahiplerine ise aydın demektedir” (Yazgan, 2010, 31). Sonraki süreçte de “halka rağmen halk” (Ceylan, 2006, 31) anlayışı Türk aydınları arasında bu ayrımı kuvvetlendiren popüler bir yönelim olurken Güngör özellikle toplumdaki aydın ve halk kültürü arasındaki olumsuz oluşturulan kopukluklara dikkat çekmiş; eleştirilerin aksine Türk toplumunun münevveri ve halkıyla iç içe bir kültüre sahip olduğunu savunmuştur (Bölükbaşı - Şan, 2019, 243). Geçmiş tarihinden ve kültüründen kopartılarak gerçekleştirilmeye çalışılan modernleşme sürecinin olumsuz sonuçlarına işaret etmiştir.

Türkiye ve ülke coğrafyasının çevresindeki İslam alemi bu yıllarda ciddi bir sancının pençesindeydi, Modernleşme süreci. Güngör de özellikle “İslam’ın Bugünkü Meseleleri”nin ilk bölümü olan “İslam’ın Uyanışı” bölümünde bu süreç üzerinde durmaktadır. Değişen ekonomik şartlar ve tabii olunan siyasi değişimlerle birlikte özellikle son iki yüzyılda gerçekleşen modernleşme süreci geleneksel medeniyet kodlarını değişime uğramaya başlamıştır. Özellikle Türkiye’de bu değişim, toplumun kendiliğinden yürüdüğü ve dâhi kendini geliştirebildiği bir süreçten ziyade elit ve siyasilerin müdahalesi ile sert ve sancılı bir modernleşmeye gebe kalmıştır. Bunun sonucu olarak gerek ülke çevresindeki İslam coğrafyası ülkelerinde gerekse Türkiye’de uygulanmaya çalışılan bu modernleşme ve sanayileşme projesi medeniyet kırılması olarak adlandırılabilir bir sonuç doğurmuştur. Bu kırılma sürecinde ise arih, kültür, din, dil ve devlet gibi medeniyetin dışlarında ciddi tahribatlar meydana gelmiştir (Amman - Hira, 2017, 141-143).

Böyle bir düşünce coğrafyasında bir sosyal-psikolog olarak Erol Güngör kayıtsız kalmamış; telif eserlerinin yanında kitaplaşmış tezleri ve tercüme eserleri derlemiştir. Bu eserlerinden bazıları, “Türk Kültürü ve Milliyetçilik (1975); İslam’ın Bugünkü Meseleleri (1981) Türkiye’de Misyoner Faaliyetleri (1963); Düünden Bugünden Tarih - Kültür - Milliyetçilik (1982); Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik (1980); İslam Tasavvufunun Meseleleri (1982); Tarihte Türkler (1988); Sosyal Meseleler ve Aydınlar (1993); Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak (1995)tir” (Doğan, 2018, 11-13).

İslam'ın Bugünkü Meseleleri

Güngör'ün "İslam'ın Bugünkü Meseleleri" adlı eseri, çağdaşlaşma sürecinde İslam dünyasının karşılaştığı çeşitli zorluklar ve sorunlar üzerine düşünen ve tartışan birçok önemli bahsi ele alan bir çalışmadır. Kitap, İslam'ın ve Müslüman cemiyetin gelişen modern dünya koşullarında nasıl anlaşılması gerektiği, Müslümanların karşılaştığı siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik zorluklar gibi temel havadisler karşısındaki reaksiyonlara ve sonuçlarına odaklanır (Bölükbaşı - Şan, 2019, 240-24).

İslam'ın Uyanışı

Hicretin 15.yüzyılına ithafen telif ettiği bu eserinin ilk bölümünde Güngör, yirminci yüzyılın sonlarına doğru modernleşme sancısı içerisindeki İslam aleminin batı medeniyeti karşısındaki "silkinişini" ele alarak İslam'ın uyanışı başlığı ile girişini yapmaktadır. Bu uyanışı sübjektif gelişmelere bağlamadan kastettiği uyanışın doğru tanımlamasını ve dayandığı olguları izah etmektedir. "Öncesinden beridir batı ülkeleri tarafından bilinen nüfus çokluğu yer altı zenginlikleri kaynaklara sahip İslam ülkeleri ne oldu da bu son yüzyılda batı medeniyeti tarafından muhatap alındı? " (Güngör, 1981, 18) sorusunu soran Güngör, İslam ülkelerinin kendi temelleri üzerinde geliştirdiği kuvvetli bir ideolojinin, bu kaynaklarla birlikte artık ciddi değişikliklere sebebiyet verecek bir güç haline evrildiğini söylemektedir. Bu husustaki çeşitli görüşleri tek tek sıralayarak nihai bir değerlendirmeye varmaya çalışmıştır. İlk yoruma göre bu uyanışın sebepleri OPEC³ üyeleri 13 ülkeden ikisi hariç Müslüman ülkeler olması, bu ülkelerde Arapça konuşulması ve Suudi Arabistan, Libya gibi petrol zengini ülkelerin diğer ülkelere İslamcı bir politika gütmeleri namına yardımlarda bulunmasıdır. Bir diğer görüşte ise Batı'nın İslam ülkelerinde İslami politikalara alternatif olarak tesis etmeye çalıştığı sosyal, kültürel iktisadi planların hezeyanla sonuçlanmasıdır. Bu sonradan tesis edilmeye çalışılan politikaların iflasından sonra İslam'ın temel teamüllerine dönüş çoğalmış, özellikle diğer İslam ülkelerine nazaran daha gelişmiş olan ülkelerde Müslüman cemiyet ekonomi ve eğitim alanında kendini geliştirmiş, mensupları sosyal statüko atlayarak etki alanını geliştirebilmiştir (Güngör, 1981, 18-19).

Güngör'ün dile getirdiği üçüncü bir yorum ise İslam'ın uyanışının zaten beklenen bir şey olduğu ancak batılı teamüllerin yanlış yönetimi yüzünden yeni bir havadismiş gibi görüldüğüdür. Ancak düşünülenin aksine

³ Petrol ihraç Eden Ülkeler Örgütü ya da kısaca OPEC (İngilizce, Organization of Petroleum Exporting Countries)

modernleşme sürecindeki İslam  lkeleri toplumdaki geleneğin ve liderlerinin gücünü yitirmemiş, aksine eğitim alma ve kendini geliştirme fırsatı yakalayan toplum ferah seviyesini yükseltmiştir. Böylece toplumsal sesini yeniden kazanmıştır. Hem modernleşme yolundan ayrılmayan hem de geleneklerini sırtından atmamış İslam toplumu çocuklarını kalifiye yetiştirmiş bu sayede bir uyanışın yaşandığı intibacı oluşturmuştur (Güngör, 1981, 22-23).

Güngör’ n sıraladığı bu üç farklı olgu üzerinden de anlaşılabileceği üzere “İslami Uyanış” tek etmenli bir reaksiyon zinciri olamayacak kadar karışık ve meşakkatli bir hadisedir.

Öncelikle dünyadaki enerji krizinin sonucu olarak petrol hareketliliğinin Müslüman ülkelerde yaşattığı ekonomik kalkınma, Batı  lkelerinin bu İslami reforma kulak kabartmasını sağladığı aşıkardır. Petrol zenginliğinin yanlış ideolojilerde olma ve tesirleri altına alamayacakları bir g   ile karşılaşmak ihtimalleri, Batılı sanayii ülkelerini pek tabii kaygılandırmıştır. Ancak sadece petrol coğrafyasıyla kalmayan kapsamlı ve köklü bir hareketlenmeye sahip İslami reform için Müslümanların modernleşme sürecinde yaşadığı bir sancı ve günümüz koşullarında medeniyetinin özünü koruma çabası dersek yanlış olmaz.

On yedinci yüzyılın başlarında “şiddetle istenmeyen” Batılı yaşam tiplemesi sonraki yıllarda “en uygun” hayat modeli haline gelmiştir. Böylelikle İslami direniş yerini Batı’nın medeniyet hakimiyetine bırakmış; bugünün İslami uyanışına zemin hazırlamıştır. Nitekim bugün bu İslami uyanış dediğimiz reformist ilerleyiş batı hakimiyetini yer yer yerinden edebilecek kuvvete eriştirmiştir. Bu süreçteki modernleşme adımlarının safi bir batılılaşma ile karışırılması, özellikle aydın kesimin tepeden tırnağa batıyı kopyalama ve geleneği terk etmeye yönelik hevesleri; İslam’ın sunduklarına alternatif olarak geliştirilen başarısız teamüller Müslümanları bu batının medeniyet hakimiyetinden şikayetçi hale getirmiştir. Bu hususta Güngör aydınlar konusuna tekrar değineceğini dile getirirken Türkiye’deki aydınlar hakkında İslami ekole yakın olanların aynı zamanda milliyetçi tutuma sahip olduklarını dile getirir. Bu hususta bir toplumdaki sosyolojik dinamiklerin önemini ve kendine özgülüğünü yeniden görmekteyiz. Zira diğer İslam  lkelerinde böyle bir hadise vuku bulmazken Türk toplumunun sosyolojik profilinde milliyetçi kimliğe sahip aydınları İslami çizgiye yakınlığı ve Müslüman cihetiyle hareket eden aydınların da milliyetçi kimliğe sahip olduğu çok yaygın bir olgudur. Güngör bu İslami uyanışın karakteristik özelliklerini genel olarak devamlılığa sahip olması; tek değil çok merkezli oluşu ve Millî hudutları aşan bir hadise oluşu ile izah eder (Güngör, 1981, 20-21).

Uyku ile Uyanıklık Arasında

Sosyolojik olarak bir toplumun reformist gelişmesinden bahsediyor isek bu toplumun doğal süreç olarak bir durulma ve kendini toplarlama evresinin de haiz olduğunu dile getirebiliriz. Güngör eserin bu bölümünde modern tarihte İslami bir uyanıştan bahsediliyorsa İslam'ın bir uyku ve uyanıklık sürecinin de olduğunu dile getirir (Güngör, 1981, 32). Uyku ve uyanıklık süreçleri de aynı uyanıştaki gibi çeşitli yorumlara sahiptir.

Güngör bu konudaki popüler savı şu şekilde dile getirir, İslamiyet'in doğuşu ve Hulefay-i Raşidin döneminde manevi bir kuvvet ve yayılma geliştirirken sonraki Abbasi ve Emevi dönemlerinde de siyasi ve dünyevi güce erişerek Müslümanların aynı zamanda ilmi ve sanatsal alanda da öncü bir medeniyete sahip olmasını sağladılar. Sonraki dönemlerdeki Moğol istilası ve Haçlı seferleri bu medeniyetin ilerlemesine ket vursa da Türkler 'in hakimiyetinde İslam medeniyetinin askeri ve siyasi gücü korundu. Lakin Osmanlının duraklama ve gerileme zamanlarıyla İslam medeniyeti de aynı kadere mahkûm olmuş; imparatorluğun yıkılışı sonrası ise aynı şiddette bir yıkıma maruz kalmıştır. İkinci dünya savaşı sonrası Batı dünyasında yaşanan gelişmeler sayesinde bu esaretten sıyrılma ve silkinme çabasında olan İslam medeniyeti bağımsız, Millî hudutların da ötesinde bir kudrete sahip olma yolundadır (Güngör, 1981, 30). Bu popüler ve kapsayıcı tasvir İslam medeniyet tarihinin belli dönüm noktalarına işaret etmektedir. Güngör bu tasvir incelendiğinde sonucu işaret eden sebeplerin görüldüğünü dile getirir de bu tasvirin tek mil yeterli ve doğru olduğunu söylemez.

Görülebil en bariz gerileyiş sebebi İslami yaşantıdan uzaklaşılması olsa da Güngör'ün izah ettiği üzere İslam medeniyeti Millî hudutlar üstünde bir yaşantıya sebebiyet vermektedir. Bu sebeple de her toprakta ve zaman diliminde aynı minvalde bir İslami yaşam teamülü söz konusu olamaz. Güngör iman hususu hariç dini yaşantıdan uzaklaşmanın veyahut dini bir yaşantıya sahip olmanın kesin çizgileri olamayacağını, bu gösterilen sebebin mantiki açıdan kusurlu olduğunu dile getirir. Güngör bu argümanını Osmanlı padişahlarını üzerinden örneklendirir. Bahsettiği husus tam olarak din sosyolojisinin üzerinde durduğu değişken toplum dinamiklerinin dini yaşantı ve dindarlık üzerindeki farklı tezahürlerinin sonucudur. Güngör ise bu derin uyku ve uyanıklık süreçlerinin önemli bir müsebbibi olarak eğitimdeki pozitif bilim-İslami ilim arasındaki ayrımın derinleşmesi ve toplumun medrese-tekke ayrımına bilinçsizce sürüklenmesi olarak işaret eder (Güngör, 1981,38). Bu konunun yeterli bir tahkiki için Sufilik, Sünnilik gibi kavramları sosyolojik pencereden izah eden Güngör, Sufilik oluşumunun medresenin rasyonel

otoritesi için risk arz eden konumunu sübjektif yorumlara fazlaca müsait oluşu ve epistemolojik olarak tatbik imkansızlığından kaynaklandığını ifade eder. Güngör burada başka bir soruya dikkat çekmektedir, önceleri tekke karşısında terakki olarak gösterilen ve köklü bir eğitim kurumu olan medreseler nasıl bir sosyolojik tahribata uğradı ki İslam medeniyeti için bir inhitat olarak görülmeye başlandı? Bu soruya genel olarak medreselerinin güç kaybının Moğol istilasının tesiri olarak cevap verilmektedir. Ancak Güngör bu çöküşün sebebinin Moğol istilasından ziyade İslam medeniyetinin çok daha önce kaybettiği hamle gücü ve ilim merkezlerinin coğrafi daralması olarak yorumlar (Güngör, 1981, 42-45).

Avrupa Hristiyanlık ve İslam I ve II

Güngör bu başlıkta öncelikle Arnold Toynbee'nin Batı medeniyetine dair uygarlık tahlilinden bahseder. Toynbee'ye göre her medeniyet doğar; bu doğuşu sağlayan hâkim güç zaman içerisinde çöküşü de sağlarken kendi içinde yaratıcı bir sınıf oluşur ki bu sınıf hem hâkim görüşe yabancıdır hem de onların fikir mirasından faydalanmıştır. Medeniyet çöküşü esnasında ruhani bir tatmin sağlamaya yönelik hareket eden bu yaratıcı sınıf, ölen medeniyetin enkazından yeni bir medeniyet doğmasına öncülük eder. Güngör bu uygarlık tahlilindeki giden medeniyetin geri gelmeyeceğine katılmazken Toynbee'nin bu tezinin merak uyandırdığını dile getirir. "Avrupa, Hristiyanlık ve İslam 1 ve 2" kısımlarında Toynbee'nin ileri sürdüğü uygarlık tezindeki gibi Batı'nın övündüğü rasyonalizm ve hümanizmin aslında Batı medeniyetinin özünü değiştirdiği iddia edilmektedir. Güngör'e göre İslam, medeniyet olarak çökmüş olabilir, ancak hala güçlü bir yaşama gücüne sahip ve hatta Batı medeniyetine alternatif bir seçenek olarak yükseliyor gibi görünmektedir. Çünkü henüz dinin yerine geçebilecek aynı motivasyon ve egale etme gücüne sahip bir teamül bulunmuş değildir.

Güngör'e göre, Hristiyanlıkta 'İsa'nın hakkı İsa'ya, Sezar'ın hakkı Sezar'a' şeklinde ifade edilen laiklik ilkesi, daha derin bir inceleme sonucunda tam olarak uygulanamaz. Aslında Hristiyanlık içinde böyle bir maddi manevi dünya ayrımı söz konusu olmasa da tahribatlar sonrası laiklik anlayışı şekillendirilmiştir. Bu husus Batı'nın manevi buhranının kaçınılmazlığını gösterirken, İslam'ın bu vahim durumu önlemesine ön ayak olmaktadır. Zira İslam, Hristiyanlıktaki gibi insanların günlük yaşantısında maddi manevi dünya ayrımı yapmadan aksine bir bütünlük içerisinde hayatı idame ettirme teşvikindedir. Güngör'ün burada özellikle altını çizmek istediği İslam'ın gerileme ve uyku döneminin uygulanamayan Hristiyan anlayışındaki laiklikten kaynaklanmadığıdır. Zira İslam için laiklik vicdani özgürlük olarak tezahür

etmiştir. Aynı zamanda Güngör, Batı medeniyetinde Hristiyanlığın bir getirisi olarak görülen hümanizm, eşitlik ve rasyonalizm gibi olguların Batı uygarlığında kısıtlı bir dönemde kendini gösterebildiğinin de altını çizer. Kilisenin yüzyıllardır halka karşı uygulamalarına bakıldığında bu açıkça görülmektedir. Hristiyanlıktaki laiklik ilkesinin uygulanış biçimindeki uhrevi ve maddi dünya ayrılığındaki eksiklik Hristiyanlığın her koşulda yaşatma gücünü zedelerken mezhepsel çoğalmanın ve birleşmemenin de önünü açmıştır (Güngör, 1981, 59-66).

Zihnin ve Hayatın Düzeni

“Asra andolsun ki, insan ziyan içerisindedir. Ancak inanıp iyi işler yapanlar, birbirlerine iyi işler tavsiye edenler ziyandan kurtulmuşlardır.” Kur'an, 103:1,2,3.

İslam Felsefesinin Bakışı

Güngör bölüme başlarken, Batı felsefe tarihinden giriş yaparak sonraki sözleri için bir mukayese imkânı sunar. Batı'nın materyalist ve pozitivist ilmin sundukları karşısında büründüğü azgın tavır ve gelişme üzerine olan ümitleri, peş peşe yaşadıkları dünya savaşları tarafından örselenmiştir. İlmî ve teknolojik gelişmenin iyimser tablosu bir anda kim kimi daha çok öldürebilecek yarışına dönmüş bütün imkanlar bu alanda geliştirilmiştir. Yıkılan bu iyimser düşünce sonrası Batı dünyasındaki kokuşmayı fark eden düşünürlerin sesi daha çok çıkmaya başlamıştır. Batının içerisindeki buhran ve medeniyetinin evirildiği gayri insani yaşamı vahim sonuçlar vermektedir. Güngör bu durumun yeni bir sistem arayışına yol açtığını dile getirir. Bu arayışın en temel iki kriteri bütüncül hakikate vesile olabilmesi ve haysiyetli bir insan yaşamı teklif etmesidir. Batı medeniyetinin kendi sebebiyet verdiği bu sistem arayışına bir cevap olarak Marksizm temelli teamüller bu iki temel ihtiyaç karşısında kısır kalmaktaydı. Geriye kalan İslamiyet ve Asya Uzak doğu dinleri bu arayışın yeterli bir varış noktası olabilirler miydi? Güngör bu sorulardan sonra İslam'ın olası cevapları için İslam felsefesindeki bilgi kaynaklarını izah etmektedir (Güngör, 1981, 71-88). İslam ilim geleneği, öncelikli bilgi kaynağı olan Kur'an ve hadislerin ötesinde, İslam medeniyetinin ilk dönemlerindeki ilim hareketleriyle bilimsel teamüllerini güçlendirmiştir. Müslümanlar, ilmi ilerlemelerini kendinden önceki medeniyetlerin geleneklerini sentezleyerek daha geniş çaplı bir ilmi gelenek miras bırakmayı mümkün kılmışlardır. Batı düşünce sisteminden Aristo geleneğini Doğu'nun fikri tevarüsü ile harmanlayarak zenginleştirmiştir. Güngör son olarak belki de okurlarının aklına gelecek o muhtemel soruyu sorarak bölümünü sonlandırır, İslam medeniyeti ve geleneği bu denli zenginliğe ve kudrete sahipken on dokuzuncu

yüzyıl sonrası üstünlüğünü yitirmiştir. O halde günümüz şartlarında İslam'ı geleceğin medeniyeti olarak lanse etmek ne kadar doğrudur? Bu soru bir tespit olarak doğru olsa da yüzyıllardır görülen sosyolojik gerçeklerin göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Çünkü bu aynı zamanda İslam'ın medeniyeti yaşatma gücünü yok saymak demektir. İslam'ın varoluşsal yapısı insan yaşamına yönelik bir değerler sistemidir. Her dönem coğrafyası ve toplumsal ögeleri etkisinde farklı bir yaşantıya ve kudrete sahip olacaktır. O halde şu an ve gelecekte sahip olacağımız imkanlar bu değerler sistemi olarak zuhur edecek medeniyet teamülüne daha elverişli ve geniş bir uygulama alanı tanıyacaktır (Güngör, 1981, 90).

İslam Hukukunun Meseleleri

Güngör'ün eseri te'lif ettiği yıllar İran İslam Devrimi'nden kısa bir süre sonrasındır. Bir sosyal psikolog olan Güngör için İslami bir hukuki sistem eksikliği kaçınılmaz bir güncel meseledir. Hali hazırda da İslam dünyasının en elzem ihtiyaçlarında birisi hem modern dünyaya uygun hem de İslam'a uygun bir hukuki sistem açığıdır. Zira o dönemde henüz yeni ve öngörülemeyen bir devrim geçiren İran ve Suudi Arabistan dışında da İslami bir hukuk sistemine sahip İslam ülkesi mevcut değildir. İslam hukuku bir din hukuku olarak ana bilgi kaynaklarından gelen hukuki unsurlara sahiptir, Kur'an- Kerim, hadis kıyas ve icma (Güngör, 1981, 81). Her ne kadar bu dört unsur İslamiyet'in ana bilgi kaynakları ile temellendirilse de bu usulün mahiyetinin doğru anlaşılması İslami bir hukuk isteminin mümkünatı açısından mühimdir. Bu hukuki unsurlar ve tarihi muhtevası hakkında bilgi veren Güngör, İslam hukukunun geri kalış sebeplerinden de bahsetmektedir. Genel olarak İslam'ın hicri üçüncü yüzyılda yeni içtihadi meselelere kapılarını kapatması sonucu yaşanmaya başlanan hukuki tıkanıklık, İslam aleminin Batı'daki gelişmeleri yakalayamadığı modernleşme sürecinde de görülmüştür. Bu geri kalma döneminin diğer bir belirgin özelliği de İslam ülkelerinin -özellikle sömürge altındaki ülkelerde- yerel örfi hukuklarının terki ve çarpık bir Batı hukukunun iktibasıdır (Güngör, 1981, 91-111).

Edebiyat ve Din

Dini sistemler inananlarına kendileri ve kâinat hakkında bilgi teklif eder. Bu bilgilerin insani problemlere ve insanların varoluşsal sorularına az veya çok izahat getirmesi öngörülür. İnsan bu sayede yaşadığı ilmi yeterliliği tamamlamak için iç huzura vesile olacak sezgisel bir "bilmek" durumuna da ihtiyaç duyar. Bu çok yönlü arayış süreci sonucunda bilginin elde ediliş ve işlenme sürecine bağlı olarak iki ayrı veri olarak karşımıza çıkmaktadır. Biri

akli teorilerin sağladığı ilim iken diğeri sezgisel olarak duyulabilecek sanattır. Batı medeniyetinin sanat eserleri incelendiğinde temelde varoluşsal sorulara Hristiyanlığın verdiği cevapları ya da bu cevapların eleştirisinin yattığı görülmektedir. Güngör bu hususta İslami edebiyata bakış körlüğünü dile getirmektedir. Zira İslami edebiyat denince öncelikle akla terminolojik bilgiler içeren eserler gelmektedir. Halbuki en başından beri bütüncül bir teklif sunan İslamiyet'in yaşantı kısmı es geçilirse sanat konusunda da kısır bir tutum kaçınılmazdır. Burada sanatçıların safi bir dini malumatnameden sıyrılarak bu dini kıymetleri işlemekten çekinmemesi gerekmektedir. İslami edebiyat günümüzde aşağılık komplekslerinden kurtulup İslam'ın bu yaşantıya yönelik sunduğu sanatsal zenginliğe yönelecek sanatçılara ihtiyaç duymaktadır (Güngör, 1981, 112-124).

Bocalamalar

İslam, Milliyetçilik ve Sosyalizm

Erol Güngör, liberalizm, kapitalizm ve sosyalizm gibi siyasi sistemlerin Batı medeniyetinin toplumdaki tarihsel ve sosyal yaşantının içsel çelişkilerinin bir yansıması olduğunu belirtir (Güngör, 1981, 133-136). Bu nedenle, bu politik teamüller sadece kendi koşulları sonucunda ortaya çıktığını düşünmeden başka bir topluma genel bir model olarak uygulamanın sonuçlarının sorunlu olabileceğini vurgular. Güngör Cezayir ve Gana üzerinden bu uygulamaları örnekendirir. Bu sistemler, belirli tarihsel ve sosyolojik koşulların bir ürünü oldukları için, Müslüman toplumların sosyal yapısı ve kültürel değerleri ile uyumlu olmayabilirler. Dolayısıyla, bu sistemler aracılığıyla gerçekleştirilmek istenen kalkınma girişimleri, beklentileri gerçekleştirmekten uzak kalabilir. Özellikle bütüncül bir yönetim sistemi sunan ve hayatın her evresinde yer alan İslam'ın hâkim oluğu ülkelerde sosyalizm ve liberalizm gibi yönetimde dinin iktisadi ve siyasi tezahürünü öngörmeyen sistemlerin uzun soluklu bir ömre sahip olması mantıken de kusurludur (Dağ, 2017, 65).

Allah'ın İpine Sarılmak

Çokluk İçinde Birlik I ve II

Dünya siyasetinde hızla yayılan Milliyetçilik akımı ile İslam alemindeki birlik hareketleri Güngör'ün deyimiyle "garabet"⁴ bir tarihsel sürece sahiptir. Fransız İhtilali (1789) sonrası hız kazanan milliyetçilik akımı da İslam Aleminin birlik halinde hareket etme cereyanı da Batı devletlerine bir tepki olarak doğmuştur. Güngör bu toplumsal siyasi hamlelerin hem Batı sayesinde hem de Batı'ya rağmen benzer tarihlerde yürütüldüğünü söyler (Güngör, 1981, 155-

⁴ Yadırğanacak bir tarafı olma hali, yadırğanan.

156). 1517 Mısır fethi sonrası Osmanlı devletine geçen halifelik gücü ise Osmanlının siyasi üstünlüğü süresince bir nüfuz sebebi olarak kullanılmamıştır.

Güngör sonraki satırlarda İslam aleminin birlik sürecini Osmanlı İmparatorluğundaki gelişmeler üzerinden ele alır. En temel özelliği ayırt edicilik olan Milliyetçilik kavramı teorik olarak İslami teamüllere aykırı değildir zira İslam'ın millet birliği gibi bir amacı olmadığı gibi bu ayırt edici özelliğin bir üstünlük olarak kullanılmasını da yasaklamıştır (Güngör, 1981, 176-180).

Osmanlı imparatorluğunun son yıllarına kadar Türk milliyetçiliğinden İslam'a karşı doğrudan bir saldırı içerisinde olmazken Arap milliyetçileri için durum aynı olmamıştır. Zira dil çevresinde gelişen Arap milliyetçiliğine karşın dini aynılık çerçevesinde birleşen Türk milliyetçiliği bu hususta birbirlerinden ayrılmaktadır. Güngör'ün bu söylemlerini günümüzdeki muhafazakâr milliyetçi tanımı altında da gözlemlemekteyiz. Giriş bölümünde de bahsi geçtiği üzere milliyetçilik ve muhafazakarlığın genel tabloda benzer kişilerde haiz olduğu sosyolojik olarak bir malumdur. Erol Güngör'ün kendisi de Türk entelektüel dünyasında bu cenaha ait bir sestir. Erol Güngör, İslam birliği kavramının net bir tanımının olmadığını vurgular. Bu birliğin oluşturulması için Osmanlı gibi güçlü bir devlete ihtiyaç olduğunu belirtir. Çünkü, günümüzdeki İslam ülkelerinin birbirlerini bir araya getirecek kadar güçlü olmadığını düşünür. İslam birliği fikri tarih boyunca destek bulmuş olsa da siyasi sahada tam olarak hayata geçirilememiştir. Sonuç olarak, Güngör İslam birliğine büyük değer verir ve Osmanlı İmparatorluğu'nun bu birliği en iyi şekilde kurduğunu ve din çerçevesinde birleştirdiğini söyler. Osmanlı'nın çöküşüyle, yeni kurulan Müslüman devletlerin parçalara ayrıldığını ve sorunlar yaşadığını belirtir. Güngör, yeni dünya düzeninde manevi olarak en azından İslam birliğinin olması gerektiğini ve lüzum halinde birbirlerine maddi ve manevi destek vermelerini önerir. Bu birliğin tekrar kurulabilmesi için, siyasi din anlayışının bu hedefi gerçekleştirmeye yardımcı olabileceğini savunur (Güngör, 1981, 181-194).

Geçmişin ve Geleceğin Kurucuları

Erol Güngör denilince akla gelen başlıklardan biri toplumun aydın zümresi üzerine olan çalışmalarıdır. Erol Güngör'e göre Türk düşünce dünyasının en büyük sorunlardan biri Türk aydını ile halkın arasındaki suni kopukluktur. Zira Güngör önceki bölümlerde bahsettiğimiz üzere bu aydınlar tarafından oluşturulan suni kopukluğu reddederken, Türk- İslam coğrafyasının entelektüelini halkın kültürü ile barışık münevverler olarak adlandırmaktadır.

Güngör İslam aleminin Batı medeniyeti karşısında yaşadığı zorlukların sebeplerini açıklarken ilk olarak Aydınlar zümresinin yetersizliğini dile getirir (Güngör, 1981, 203). Zaten yetersiz bir tahsile ve tedrisata sahip aydınların bir de modernleşme ve batılılaşma kısıcında kendi öz kültürlerine karşı geliştirdikleri özgüvensizlik ve yabancılık gereken eğitim akışını kesmiş, gerekli atılımlar gerçekleştirilememiştir. Bu yabancılığa ek olarak bir de aydınların kendi içerisinde laik ve batıcı tutuma sahip olanlar ve muhafazakâr İslamcı tavırdakiler olarak bölünmesi gaye ayrılığı ve entelektüel efor kaybı yaşanmasını kaçınılmaz kılmıştır. Esasında bu durum, devrim geçiren ve gelişmeye çalışan ülke tipolojisinin bir sonucudur. Batıcı tutumdaki aydın gelenek ve kültürel mirasından kurtulmak batı medeniyetinin aktarımını sağlayacak bir nesil yetiştirme gayesi güderken muhafazakâr tutumdaki aydın İslam cemiyetinin amaçlarına hizmet edecek talebe yetiştirme gayesi gütmektedir. Bu hususta Güngör'ün asıl dikkat çektiği mesele, bu ayrılıkların İslam düşüncesini hem temsil edecek hem de modernleşme sancısı karşısında gelişim gösterebilecek genç akılların yetiştirilmesine engel oluşudur. Aydınlar hususunda Güngör'ün düşüncelerini daha iyi anlayabilmek için yine kendisinin "Sosyal Meseleler ve Aydınlar" kitabı incelenmelidir.

Aydınlar sadece İslam ülkelerinde bu iki zıt cenaha ayrılmıyordu, Batı ülkelerinde de durum aynıydı. Ancak Batı ülkelerinde muhafazakâr aydınların ait olduğu Kilise teşkilatı bu aydınların yani ruhban sınıfının idamesini sağlayabilecek zenginliğe sahipti. İslam ülkelerinde ise kilise gibi bir teşkilatın olmayışı, üzerinden devlet desteğini yitiren medreseli aydın için sarsıcı bir değişim oldu. Medrese aydınları ciddi bir itibar kaybıyla hem devlet hem de tebaa gözünde sorunların da yegâne kaynağı olarak görülmeye başlanmıştır. Osmanlı dönemi aydınlarının son dönemlerdeki sorunlar karşısında yetersiz kalışları ve bu ahvale karşı kayıtsızlıkları, devletin yeni çözüm merciiileri aramasıyla sonuçlanmıştır. Cumhuriyet sonrası demokratik talepler sonucunda din adamı yetiştirmeye yönelik mektep arayışları İslami ilimler üzerine fakülte ve orta dereceli okulların açılışı ile sonlanmıştır (Güngör, 1981, 201-210).

Günümüz İslam ülkelerinde aydınları radikal muhafazakâr ve modernist İslamcılar olarak görmekteyiz. Her ikisi de bir geleneğin temsilcisinden çok batılılaşma sürecinin tepkisel sonuçlarıdır. Özellikle daha genç yaştaki aydınlar ilmi heyecanlarının da etkisiyle entelektüel hoşnutsuzluklarını radikal bir tutumla dinden uzaklaşma ile bağdaştırmaktadırlar (Güngör, 1981, 213-214). Güngör Müslüman aydınların Batı'nın kalemi ile kâğıda döktükleri reformist hareketlerin, Müslüman cemiyette teessüf ile sonuçlandığını söylemektedir.

O'na göre artık alışılmışın dışında medreseli-mektepli taraflara sahip yeni bir eski yeni kavgası haiz olmuştur. Güngör bu kavga'nın ilerleyen yıllarda şiddetleneceğini öngörmüş, yapılması gerekenin genellemeye mahal bırakmadan mekteplin kalifiye olup olmadığını ve medreselinin de eksiklerinin incelenmesi olduğunu söylemiştir. Duygusal motivasyonlardan sıyrılarak, bugünün meselelerinin üstlenebilecek kalifyede eğitim görmüş aydınları yetiştirme prensibinin önemini vurgulamıştır (Güngör, 1981, 221-227).

Güngör gerçekten de 80'li yılların başından bugünün en can alıcı sorunlarından birine işaret etmiştir. O yıllarda dini eğitim almış dindar aydın zümrenin sadece dini eğitim alanında kısıp kalmadığını müspet ilimler de de boy gösterdiğini dile getirerek bu yapılanmanın sonuçları görebilmek için henüz erken olduğunu dile getirmiştir (Güngör, 1981, 234-239). Dini içtihatlarda herkesin kendinde söz hakkı görmesinin sebebi olarak ulemanın özellikle güncel meseleler karşısındaki uzun yıllar süren kayıtsızlığına dikkat çekmektedir. Güngör son olarak kendisiyle birlikte binlerce samimi Müslümanın da en büyük beklentisinin "ulemayı içtihat kapısında görmek" (Güngör, 1981, 242) olduğunu söylemiştir.

İslami uyanışın; uyku ve uyanıklık süreçlerinin sebeplerini sayarken yadsınamaz sebeplerden birinin modernleşme sancısı olduğunu yukarıdaki bölümlerde sıkça zikredilmiştir. Güngör bütün bu sebep sonuç ve sorun-çözüm tahlillerinin sonucunda şöyle bir soru ile eserini bitirmektedir, Sanayileşmenin zaruri sonucu olan bu manevi bocalamayı olduğu gibi kabullenmeli midir? Bu hususta Güngör din adamlarının önemine tekrar dikkat çekmektedir. Zira dindar aydın, kolektif uyanış sonrası dünyamızın inşasında İslam'ın zaman ve mekân üstü değerler sistemini modern insana nasıl aktaracağını iyi bilmek mecburiyetindedir.

Sonuç

Güngör, Türk toplumunun sosyal ve kültürel yapısını incelediği çalışmalarıyla tanınan ve özellikle Türk modernleşmesi, kimlik, kültür ve toplum konularında önemli perspektifler sunan önemli bir Türk aydındır. Güngör'ün İslam'ın modern dünya karşısındaki durumu üzerine bir analiz sunduğu "İslam'ın Bugünkü Meseleleri" adlı eseri son yüzyılın önemli eserlerindendir. Güngör'ün düşünce dünyasının şekillenmesinde etkili olan kişileri ve döneminin siyasi ve kültürel olaylarını da göz önünde bulundurmak, O'nun sosyal psikoloji ve din sosyolojisi alanlarındaki katkılarını anlamamız için önemlidir.

İslam'ın uyanışı, modernleşme sürecinin etkileri ve İslam medeniyetinin geçmişten günümüze değin evrimi gibi konularda Güngör, İslam'ın modern dünyadaki rolünü ve Müslümanların bu değişime nasıl tepki verdiğini tartışırken farklı görüşleri sunmuş ve İslam dünyasının bu uyanışının karmaşıklığını vurgulamıştır. Güngör eserinde sorduğu ve cevap vermeye çalıştığı meseleleri genel olarak beş hususta toparlamıştır; bu meselelerden birincisi İslam Alemlerinin o günlerde içinde bulunduğu uyku ve uyanış sürecidir. Buradaki asıl sorunun reform kavramı hakkındaki yanlış kanı ve temellendirme ile İslami uyanıştaki sebeplerin tek bir faktöre indirgenmesi olduğunu ifade eder. Güngör bu konu hakkında popüler telakkileri dile getirdikten sonra bahsi geçen uyanış sürecinden önceki uyku halini ve tarihsel sürecin reform kavramının Batı medeniyeti ile ilişkilendirilmesindeki yanlış yönlendirmeleri izah eder. Öne sürülen uyanış sebeplerinin çok yönlü perspektif ile inceleyerek doğru bir analiz sunmaya çalışmıştır.

İkinci mesele olarak Müslümanların yaşamayı umduğu İslami hayatı düzenleyen teamülleri ve bu teamüllerin öngördüğü sistemlerin yanlış uygulanma sorununu ele alır. Zira İslam'ın zaman ve mekan üstü bir değerler sistemi olduğunu yeniden hatırlatarak, tek boyutlu bir kurallar bütünü olarak ele alınması gibi her devir ve şartta aynı sonucu beklemenin de yanlışlığına dikkat çeker. Bu değerler sisteminin ve öngördüğü yaşama biçiminin temellendirildiği kaynakların -ki özellikle dini nakil kaynaklarına dikkat çekermahiyetinin idrak edilmesini elzem görür. Özellikle modern dünyanın laik sistem dayatmasının İslam ve Batı medeniyeti için tezahürlerini izah eden Güngör; bu kavramın Batı ve İslam medeniyeti için neyi ifade ettiğini ve farklarını dile getirirken uygulamadaki sorunların tarihsel sonuçlarını da ekler.

Üçüncü mesele olarak İslam aleminin uyanış sürecindeki bocalamalarını ele alır. Güngör'ün bocalamadan kastı öncelikle uyanış ile bir reform sürecine giren İslam ülkelerinin siyasi ve idari teamüllerinde yaşadığı kimlik sorunudur. Öyle ki kimi İslam ülkeleri kaybedilen savaşlar ve idari güç sebebiyle boyunduruğu altına girdiği Batı ülkelerinin politik teamüllerine mecbur kalmışken; kimi İslami ülkeleri de reformun getirdiği yenilenme rüzgârı ile toplumların biricikliğini göz ardı ederek Batı medeniyetine özgü politik modelleri kendi habitatında yaşatmaya çalışmıştır. Güngör bu teoride ülkenin ve toplumun gelişmesine katkıda bulunacağı öngörülen politik modellerin pratikteki çarpıklığını daha iyi izah için Libya ve Cezayir örneklerini de bu bölümde incelemiştir.

Güngör dördüncü mesele olarak bütün bu uyanış sancısı, zihni dünyadaki kavramsal sapmalar ve politika konusundaki bocalamaların sonucu olarak ortaya çıkan İslam  lkelerindeki siyasi g c kaybı sonrası yeniden hamle gücü kazanma adına atılan adımları ele alır. İslam aleminin ilk devletleşmesinden bu yana yaşadığı siyasi idare gücünü özetleyen Güngör, fiziki hamle gücünü kaybeden ve Batı medeniyeti karşısında daha önce ihtiyaç duymadığı İslami birliğı arayan Müslümanların dünya siyasi tarihinde g c lenerek büyüyen milliyetçilik akımı ile yaşadığı beklenmeyen süreç benzerliğinden bahseder. Zira İslam aleminin gücü kaybetmesi ve bir İslami birliğe ihtiyaç duymasının başlıca sebebi, Batı medeniyetinin gelişmelerinden çok geride kalması iken, bu birliğin en büyük engeli olan Milliyetçilik akımı da yine Batı Medeniyetinin kendi içerisindeki çekişmelerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Batı medeniyeti kendi içerisinde sebep olduğu Milliyetçi cereyan ile mücadele ederken bu sayede İslami birlik önüne bir taşta oluşturmuştur.

Güngör beşinci ve son olarak İslam aleminin kendince en kilit problemine dikkat çekmektedir, Aydınlar. Güngör İslam aleminin yaşadığı kudretli dönemlerinde; yani siyasi ve idari gücün sahibi olduğu zamanlarda edilgen gücü Aydınların sahip olduğu yeterlilik ve medeniyet unsurlarına yönelik uyumu ile ilişkilendirir. O'na göre alem-i İslam'ın uyku uyanış ve modernleşme sürecindeki sancılarının da büyük bir müsebbibi yine toplumun aydınlarıdır. Aydınların kendi kültürüne yabancılaşması, temelli bir Batılılaşma yönelimi ve bu zümrenin kendi içerisinde yaşadığı kutuplaşmalar olarak görmektedir. Özellikle yeni ve eski aydın zümresinin birbirinin yanında fiziki olarak var olabilmesine rağmen, aralarındaki kutuplaşmanın eğitim dünyasına yansımaları İslam medeniyetinde yerinden oynamayacak binalar inşa etmiştir. Günümüzde dahi Güngör' n o zamanlarda kaleme aldığı mektepli-medreseli kavgasına evirilen eski ve yeni arasındaki fırtınanın tezahürünü görmekteyiz.

Sonuc olarak Erol Güngör, Batı medeniyeti ile İslam'ı karşılaştırarak, her iki medeniyetin de geçmişteki yükseliş ve   k şlerini, İslam'ın hala g c l  bir yaşatma gücüne sahip olduğunu ve zaman ve mekân üstü olarak uygun adımlar atıldığında Batı'ya alternatif bir seçenek olabileceğini savunmaktadır. Güngör, modernleşmenin sancısı karşısında bugünkü toplumsal sorunları çözmek adına İslam'ın değerlerini nasıl aktaracağını anlayacak nitelikli aydınların yetiştirilmesinin ehemmiyetini ifade etmiştir.

Kaynakça

Alver, Köksal. Erol Güngör' n Sosyolojik İzdüşümü. TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi (2013) 95-105.

- Amman, Mehmet Tayfun- Hira, İsmail. Yolların Kavşağında Duran Bir Sosyal Bilimci, Erol Güngör ve Din Sosyolojisine Katkıları. İslami İlimler Dergisi 12/12(Bahar 2017) 139-162.
- Bölükbaşı, Adem - Şan, Mustafa Kemal. "Türk Din Sosyolojisinde Erol Güngör, İslam'ın Bugünkü Meselelerini Yeniden Düşünmek" Researchgate Erişim 12 Eylül 2023 https://www.researchgate.net/publication/338162834_Turk_Din_Sosyolojisinde_Erol_Gungor_Islam'in_Bugunku_Meseleleri'ni_Yeniden_Dusunmek
- Can, İslam. Erol Güngör'ün İslam'a Dair Sosyolojik Mülahazaları. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 36 (Ağustos 2016) 20-30.
- Ceylan, Harun. Çağdaş Türk Düşüncesine Erol Güngör Katkısı, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Çiftçi, Adem. Erol Güngör: Sen Öldün Ölüm Güzel Demektir. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.
- Dağ, Ahmet. Erol Güngör Bağlamında İslâm'ın Günümüz Meseleleri. Umran Dergisi 269 (Ocak 2017) 67-64.
- Dinçer, Dilek. Erol Güngör Özelinde Türkiye'de Aydınlar ve Din Problemi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Doğan, Adem. Erol Güngör'de Dini Düşünce Boyutu. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Güngör, Erol. İslam'ın Bugünkü Meseleleri. İstanbul: Ötüken, 1981.
- Güngör, Erol. Türk Kültürü ve Milliyetçilik. İstanbul: Ötüken, 2004.
- Güngör, Şeyma. "Erol Güngör". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Erişim Mart 7 Mart 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/gungor-erol>
- Özdemir, Mehmet Çağatay(ed.). Prof.Dr. Erol Güngör'ün Anısına Sosyal-Kültürel-Siyasal-Ekonomik-Dinsel Açından Türkiye'de Değişim Sempozyumu. Ankara: Gazi Üniversitesi Rektörlüğü, 2010.
- Vayni, Cafer. Türk Düşünce Hayatında Erol Güngör. İstanbul: Akıl Fikir Yayınları, 2014.
- Yavuz, Fuat. Bir Zirve İlim Adamından Kesitler "Prof. Dr. Erol Güngör". Arşiv Dünyası 16/17 (2014) 61-66.
- Yazgan, Çağdaş Ümit. Türk Sosyolojisinde "Aydınlar" Üzerine Görüşler. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.